



Spominska cerkev Svetega duha je obdana z grbi dežel Avstro-Ogrske. / foto: Marko Grego, Tolminski muzej

CERKEV SVETEGA DUHA V JAVORCI

Najlepši spomenik prve svetovne vojne

Cerkev Svetega duha v Javorci, ki so jo med prvo svetovno vojno zgradili avstro-ogrske vojske v spomin na padle na soški fronti, je kulturni spomenik državnega pomena

Neža Mrevlje

Cerkev Svetega duha v Javorci je zaradi svoje vloge v evropski zgodovini in kulturi tudi pomemben del evropske kulturne dediščine. Predstavlja simbol miru, solidarnosti in spodbuja k enakosti različnih kultur, religij in narodnosti.

»Danes se zdi nepojmljivo, da so spominsko cerkev zgradili v tako kratkem času, in to med vojno,« pravi mag. **Damjana Fortunat Černilogar**, direktorica Tolminskega muzeja in avtorica odmevne razstave Spominska cerkev Svetega duha v Javorci – sto let »bazilike miru«, ki je nastala pred petimi leti ob 100. obletnici spomenika. Cerkev so v osmih mesecih, med prvim marcem in prvim novembrom 1916, v dolini Tolminke prostovoljno in z lastnimi sredstvi gradili avstro-ogrske vojske, med katerimi je bilo veliko mojstrov in obrtnikov. Vse od kovačev, mizarjev, tesarjev, krovcev, pleskarjev do slikarjev.

Posvetili so jo padlim avstro-ogrskim vojakom na območju tolminskega odseka soške fronte. Načrte zanjo je naredil dunajski umetnik, scenograf in slikar **Remigius Geyling**, ki je v Posočje prišel kot poročnik, za izvedbo pa je bil odgovoren poročnik, topničar **Géza Jablonszky**. Oba sta v času gradnje



Gradnja cerkve leta 1916 / foto: Tolminski muzej

napredovala v nadporočnika in bila zaradi spominske cerkve v Javorci tudi odlikovana.

»Graditi v vojnem času vsekakor ni bilo lahko. Ves les za cerkev so iz Bohinja prepeljali z vlakom do železniške postaje na Mostu na Soči, nato pa z vozovi do podnožja Javorce, od koder so ga vojske na rame njih prenesli na gradbišče. V bližini so postavili zasilno delavnico, kjer sta ustvarjala Remigius Geyling in Géza Jablonszky, vojske pa so skobljali les in brusili kamne,« o medvojni gradnji pripoveduje Damjana Fortunat Černilogar. Ves material za cerkev, tudi kamniti del, so vojske obdelali in pripravili na gradbišču, za glavino pa so uporabili lokalni material. Je pa mojster Geyling med gradnjo nekajkrat celo odšel na Dunaj iskat orodje in umetniške materiale, ki jih je potreboval pri delu. V notranjosti cerkve je dunajski umetnik ob mnogih detajlih, ki jih je izdelal, naredil enega še posebno osebnega. V obrazu angelov levo in desno od oltarja je namreč upodobil obraz svoje žene, ki jo je med svojo odsotnostjo močno pogrešal, tudi pojasnjuje poznavalka cerkve.

Prostor odmika od vojne resničnosti

Ob nastanku je cerkev Svetega duha v Javorci imela več vlog. Nas-

tala je kot poklon, trajen spomenik padlim na soški fronti, hkrati pa je vojakom, ki so jo gradili, ponudila možnost odmika od vojne resničnosti in priložnost ponovnega ustvarjanja na področjih, s katerimi so se ukvarjali v obdobju miru. Nekateri med njimi so bili že izurjeni na svojem področju, drugi so se pri gradnji spomenika šele kalili. Ko so cerkev dokončali, je bila v njej vsako nedeljo maša, vse do konca avgusta 1917, decembra istega leta pa je v njej potekala še pogrebna maša za dva oficirja. Med vojno je cerkev pomenila zatočišče za voja-

ke različnih narodnosti in veroizpovedi, ki so se s prvih bojnih linij umikali v zaledje na počitek. V cerkvi Svetega duha so se tako zbirali katoličani, protestanti, judje, muslimani in tudi ateisti ter tam iskali osebni mir in za kratek čas skušali pozabiti na vojno. Duh povezovanja in enakosti pa tolminsko svetišče še vedno spremlja. »Cerkev in njena kulturna krajina tudi v današnjih časih ostaja simbol poziva k miru in spravi ter priča o združevalni moči skupnega umetniškega ustvarjanja in gradnje,« poudarja Damjana Fortunat Černilogar. Spominska cerkev Svetega duha v Javorci, ki je kulturni spomenik državnega pomena, je prepoznana tudi kot evropska dediščina. Evropska unija jo je zaradi njene pomembne zgodovinske in kulturne vloge leta 2017 vpisala na seznam evropske dediščine in ji podelila znak evropske dediščine. »Javorca predstavlja kraj evropskega spomina. Ohranja kolektivni spomin o solidarnosti in ustvarjalni volji v časih težkih preizkušenj ter izpostavlja vodilne vrednote, kot so mir, človeško dostojanstvo in enakost s spoštovanjem različnih kultur, religij in narodnosti,« poudarja sogovornica.

Lokacija je bila izbrana simbolno

Cerkev v Javorci velja tudi za edinstveni primer secesijske sakralne arhitekture in najlepši spomenik prve svetovne vojne pri nas. Zgrajena je pretežno iz lesa, do nje pa vodi monumentalno kamnito stopnišče. Na zunanji stenah so v fresko tehniki izdelani grbi 18 dežel Avstro-Ogrske in skupni grb monarhije, nad vhodom pa je opazen napis v latinščini PAX, kar pomeni mir. Cerkev je v prostor umeščena premišljeno in zato ne deluje kot tujek, tudi pravi Damjana Fortunat Černilogar. Njena lokacija pa je bila izbrana simbolno. »V času gradnje je bila približno enako oddaljena od bojnih položajev na Vodil vrhu, Mrzlem vrhu in Slemenu (2,5 kilometra, op. a.), od koder so vojske lahko spremljali nastajanje spominske cerkve.« Ob snovanju spomenika je Remigius Geyling raziskoval tudi izvor krajevnega imena Javorca (Javorka) in ugotovil, da na območju stoji gorski javor, simbol moči in vzdržljivosti. »Po starem ljudskem izročilu je javor tudi sveto drevo. Pri izbiri lokacije pa niti ne gre zanemariti dejstva, da je bil Remigius Geyling povezan z dunajskim gledališčem in da mu scenografija ni bila tuja. S tega vidika se zdi, da je cerkev namerno umeščena v prostor z izjemno gorsko kuliso v ozadju,« še ozadje nastanka posreduje strokovnjakinja. Ne glede na to, da je bila lokacija cerkve izbrana na odprtem, a v zaledju soškega bojišča, med gradnjo, čeprav so območje občasno obstreljevali, ni utrpela večjih

poškodb. Prvič so cerkev v Javorci obnovili leta 1934 prav nekdanji nasprotniki, saj je po prvi svetovni vojni Tolminska postala del Kraljevine Italije. Iz tistega obdobja je ob vhodu ohranjena spominska plošča, na katero so Italijani v latinščini zapisali: »Ultra cineres hostium ira non superest.« (Onkraj pepela sovragov jeza premine.) V drugi polovici 20. stoletja je spominska cerkev doživela še več prenov, eno obsežnejših tudi zaradi posledic potresa leta 1998.

Arhitekt je stanje cerkve spremljal do smrti

Izjemna v cerkvi Javorce pa ni le zunanost objekta, obdanega z gorami, temveč tudi njena neskončna modrina interjerja z zlatimi poudarki. »Notranjost s svojo modrino obiskovalca še posebno prevzame, hkrati pa razžalosti ob pogledu na 2565 v plošče vžganih imen padlih avstro-ogrske vojakov, ki pričajo o številnih usodah vojakov različnih narodnosti in veroizpovedi. Izstopa les, okrašen z vžganimi zarezi, v notranjosti pa tudi pobarvani stebri in okrasni strop,« še podčrta Damjana Fortunat Černilogar. Kot še doda, je Remigius Geyling stanje cerkve v Javorci spremljal vse do svoje smrti in jo po drugi svetovni vojni tudi večkrat obiskal. Na zadnji obisk pa je s seboj pripeljal tudi

Evropska unija je cerkev zaradi njene pomembne zgodovinske in kulturne vloge leta 2017 vpisala na seznam evropske dediščine in ji podelila znak evropske dediščine.

svoja otroka Jutto in Michaela. Oba je cerkev izjemno prevzela in sta Javorco nato še večkrat obiskala, tudi leta 2016 ob slovesnosti ob 100. obletnici nastanka spominske cerkve. Damjana Fortunat Černilogar je arhitektova otroka osebno spoznala, kar ji je odprlo vrata v bogat družinski arhiv, na podlagi katerega je naredila omenjeno razstavo o cerkvi v Javorci in tako javnosti predstavila do tedaj še neznano gradivo, povezano s spomenikom.

Pohodništvo in zgodovina

Cerkev v Javorci, do katere vodi sedem kilometrov lokalne ceste od Tolmina do planine Srednica, nato pa je treba hoditi navzgor še kakšnih 20 minut, se danes stoji znotraj Triglavskega narodnega parka. Bolj izkušeni pohodniki in zgodovinski navdušenci si v njeni bližini lahko ogledajo še Muzej na prostem Mrzli vrh in delno ohranjene položaje prve boje črte avstro-ogrske in italijanske vojske iz prve svetovne vojne. Če ne hodite preveč radi, pa si je na prostem med zgodovinskimi znamenitostmi Tolminskega med drugim mogoče ogledati tudi ostaline starega gradu na Kozlovem robu, od koder sega pogled na celotno Tolminsko kotlino. Poglobljen vpogled v zgodovino teh krajev pa ponuja Tolminski muzej. ■



Notranjost cerkve / foto: Damjana Fortunat Černilogar